

УДК 378.4

Анатолій В. Яренко, Олексій І. Хоменко

Київський національний університет технологій та дизайну
**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У
КОНТЕКСТІ УНІВЕРСИТЕТУ СВІТОВОГО РІВНЮ**

У статті визначено роль та місце вищої освіти України в економічній політиці держави. Окрему роль виділено державі як головному суб'єкту, який забезпечує доступ до якісної вищої освіти. Обґрунтовано необхідність створення якісно нових за змістом національних університетів, конкурентоспроможних на світовому рівні. На численних прикладах розглянуто доцільність та результати трансформації вищих навчальних закладів в організації світового класу. Вивчено напрями, необхідні економічні та фінансові ресурси, інструменти реалізації політики держави щодо створення університетів нового зразка. Розглянуто проблеми функціонування системи вищої освіти, роль держави у її модернізації, шляхи оптимізації організаційно-економічного механізму створення національних університетів світового класу.

Ключові слова: *вища освіта, економіка знань, інноваційна економіка, людський капітал, університет світового рівня, економічна політика держави.*

Анатолій В. Яренко, Алексей И. Хоменко

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**ИССЛЕДОВАНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВЕННОГО ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ УНИВЕРСИТЕТА МИРОВОГО
УРОВНЯ**

В статье определены роль и место высшего образования Украины в экономической политике государства. Отдельная роль отведена государству как главному субъекту, который обеспечивает доступ к качественному высшему образованию. Обоснована необходимость создания качественно новых по содержанию национальных университетов, конкурентоспособных на мировом уровне. На многочисленных примерах рассмотрены целесообразность и результаты трансформации высших учебных заведений в организации мирового класса. Изучены направления, необходимые экономические и финансовые ресурсы, инструменты реализации политики государства по созданию университетов нового образца. Рассмотрены проблемы функционирования системы высшего образования, роль государства в ее модернизации, пути оптимизации организационно-экономического механизма создания национальных университетов мирового класса.

Ключевые слова: *высшее образование, экономика знаний, инновационная экономика, человеческий капитал, университет мирового уровня, экономическая политика государства.*

Anatoly V. Yarenko, Alexey I. Khomenko

Kyiv National University of Technology and Design

RESEARCH SUPPORT QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE WORLD-CLASS UNIVERSITY

The article defines the role and place of higher education in Ukraine in the economic policy of the state. A special role is allocated to the state as the main subject providing access to quality of higher education. It grounds the necessity of creation of new national universities in content, competitive at world level. It examines in many instances the feasibility and the results of the transformation of higher education institutions in world class organizing. It studies directions, necessary economic and financial resources, implementation of policy instruments to create a new university model. It observes the problems of higher education system, the role of the state in its modernization through the optimization of organizational and economic mechanism of creation of national universities world class.

Keywords: *higher education, knowledge economy, innovation economy, human capital, world-class universities, economic policy.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В епоху глобалізації та інформатизації, розвитку інноваційних технологій у всіх сферах суспільного життя, якісна вища освіта має визначальне значення для успішного розвитку будь-якої країни. Револьюційні зміни технологій, що спираються на найвищий рівень інтелектуальних ресурсів, і пов'язана з цим конкуренція провідних країн світу за такі ресурси стають найважливішими чинниками, що визначають не тільки економіку країни, а також її суспільно-політичний розвиток.

Такі терміни, як «економіка знань», «інноваційна економіка», «людський капітал», «університет світового рівня» стрімко увійшли у наше життя. Суспільство живе в епоху постіндустріальної економіки, для якої характерними є якість та ранг людського капіталу, рівень яких забезпечується посередництвом якісної вищої освіти. Однак, постає досить важливе питання щодо того, чи може уряд розвивати систему освіти, головною метою якої є служіння внутрішнім потребам країни і не піклуватися про її міжнародне визнання. З іншого боку, чи є визначення «університет світового рівню» синонімом слову «елітний західний» і, в такому разі, чи не буде у всіх інших «незахідних країнах» формуватися стійке упередження проти культурних традицій третинної освіти. На теперішній час, один-два університети України можуть тільки теоретично наблизити себе до університетів світового рівню. Адже до навчальних закладів світового рівню відносяться лише дослідні університети або на цей статус можуть претендувати і інші (університети, що займаються навчанням, політехнічні вищі навчальні заклади, громадські коледжі та відкриті університети), якщо виконуються певні критерії, зокрема його міжнародне визнання світовими експертами [5, с.11].

Саме тому, потребує вирішення важливе питання щодо напряму реалізації економічної політики держави щодо забезпечення доступу до якісної вищої освіти у контексті конкурування на глобальному ринку освітніх послуг, наближення рівня вищої освіти до рівня університетів світового класу.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Перші уявлення стосовно таких понять, як «людський капітал», «інвестиції в людський капітал» започатковано такими дослідниками, як Т. Беккер, К. Маркс, Д. Рікардо, А. Сміт та ін. Серед науковців, ґрунтовні дослідження яких присвячено сутності, необхідності та результативності інвестування в людський капітал на рівні навчання необхідно відмітити Н. Грішнову, О. Івашину, С. Краснопорову, К. Островського, В. Приймак, Т. Філатову, Т. Шульц та ін.

Певну увагу проблемам державної підтримки освітньої сфери у контексті розвитку економіки знань та людського капіталу приділяли відомі вчені, такі як А. Бутенко, В. Вісящева, Т. Заєць, В. Кремень, О. Куклін [5], В. Куценко, Н. Скотна [7] та ін. Питання доступу до якісної вищої освіти у контексті університету світового рівню розглянуто лише фрагментарно у працях Г. Волинка, В. Драгомирова [2], Ю. Федіва тощо. Дослідження вчених ґрунтуються переважно на проблемах та перспективах входження вітчизняних ВНЗ до світових рейтингів. Не можна обійти і осторонь звіт науковців А. Зінченко, М. Саприкіної, О. Віннікової та О. Янковської в якому здійснено порівняльний аналіз сучасного стану розвитку партнерств між компаніями та вищими навчальними закладами [4], працю Салмі Джаміль [6], в якій описано досвід створення університетів світового класу, праці Л. Берадзе [1] та Р. Захарчина [3], які приділяли особливу увагу рейтинговій системі оцінки вищих навчальних закладів та викладацького складу.

Всі подані вище праці об'єднують те, що в них висвітлені окремі питання якості людських ресурсів, важливості інвестицій в знання та організаційно-економічних проблем функціонування системи вищої освіти. Проте ринкові умови функціонування вищої освіти вимагають напрацювання нових механізмів регуляторної діяльності держави в сфері її управління. Зокрема, це стосується виведення вищої освіти України на якісно новий світовий конкурентний рівень та доступу до дійсно якісно нового рівня знань.

Невирішені частини дослідження Беручи до уваги той масив досліджень, який на сьогодні існує щодо економічної політики держави в аспекті забезпечення якісної вищої освіти, не існує єдиних рецептів або правил, які дозволяють визначити для країни оптимальну кількість необхідних університетів, не говорячи про те, скільки з них зможе стати в один рядок із університетами світового рівню. Адже кожне десятиліття глобалізація привносить свої зміни у якість людських ресурсів, корегуються вимоги як на вітчизняному, так і міжнародному ринках праці.

Саме тому, економічна політика держави передусім має бути спрямована на створення університетів світового рівню на основі врахування фінансових

ресурсів в умовах постійно зростаючої вартості науково-дослідної інфраструктури та конкуренції. Вітчизняні вищі навчальні заклади мають складати достойну конкуренцію на глобальному ринку освітніх послуг. Тож, на сьогоднішній день невирішеними є питання щодо шляхів створення університетів світового рівню, зокрема участі держави у даному процесі з метою забезпечення доступу до якісної вищої освіти у межах країни.

Метою дослідження є вивчення напрямів, необхідних ресурсів та інструментів реалізації економічної політики держави щодо забезпечення доступу до якісної вищої освіти у контексті створення національних університетів світового рівню. Завдання дослідження:

– розглянути змістовне наповнення та значення таких понять, як «економіка знань», «інноваційна економіка», «людський капітал», «університет світового рівня» у контексті сучасної освіти в епоху глобалізації;

– розкрити сутність, пріоритетність навчання в університеті світового рівня, місце вітчизняних вузів у міжнародному рейтингу, організаційно-економічні можливості нашої країни;

– визначити стратегічні напрямки держави у забезпеченні доступу до якісної вищої освіти, варіанти створення університетів світового зразка.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування Термін «університет світового рівню» не просто означає поліпшення якості навчання та досліджень, а також означає, що важливіше, можливість скласти гідну конкуренцію на глобальному ринку освітніх послуг, завдячуючи особистим придбанням, адаптації і створенню передових знань. Студенти на теперішній час прагнуть вступити в найкращі з економічно доступних для них навчальних закладів, а уряди зацікавлені в отриманні максимального прибутку від своїх інвестицій в університети. З кожним роком кількість студентів, бажаних отримати вищу освіту за кордоном зростає. Як правило, українські студенти за наявності певних фінансових можливостей отримують вищу освіту у Польщі, Німеччині, Великобританії, Канаді, США [10].

Вищий навчальний заклад не може просто називати себе університетом світового зразка. Тобто, статус елітного вищого навчального закладу має бути підтверджений зовнішнім світом на основі міжнародного визнання. До недавнього часу процес отримання міжнародного статусу спирався на суб'єктивну оцінку, засновану переважно на репутації ВНЗ. Наприклад, університети Ліги Плюща в США, а саме Гарвардський, Єльський або Колумбійський університет; Оксфорд і Кембридж у Великобританії і Токійський університет традиційно відносяться до ексклюзивної групи елітних університетів, хоча до цих пір не було суворих, науково обґрунтованих оцінок, що підтверджують їх високий статус за результатами їх діяльності в галузі навчання, наукових досліджень і передачі знань.

Навіть вищі зарплати їх випускників не можна сприймати як об'єктивне свідчення справжньої цінності їх утворення. Проте, за останні кілька років на

додаток до списків престижних ліг з'явилися і більш об'єктивні методи ідентифікації і класифікації університетів світового класу. Одним із таких методів є рейтинг вищих навчальних закладів. Відмітимо, що за роки незалежності, довгий час жоден із українських вузів не входив у ТОП-500 найпопулярніших рейтингів кращих світових університетів. Пройшов певний час, і як можна побачити, ситуація почалася змінюватися на краще.

З-понад 800 найкращих світових вищих навчальних закладів (дані 2015 р., рейтинг QS World University Rankings) за критеріями: 1) дослідження; 2) викладання; 3) працевлаштування та 4) міжнародні перспективи, – найвищу позицію посідає американський Массачусетський технологічний інститут. Друге місце посів британський Кембридж, а третє – Імперський коледж Лондону. Гарвард посів четверту сходинку рейтингу, на п'ятій позиції опинився Оксфорд. Нарешті, список найкращих університетів планети поповнили і українські вищі навчальні заклади, серед яких:

1. Національний університет імені Тараса Шевченка (421 місце);
2. Харківський національний університет імені Н.В. Каразіна (481 місце);
3. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (551 місце);
4. Сумський державний університет (651 місце);
5. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Донецький національний університет поділили (701 місце) [8].

За офіційною статистикою тільки 30% випускників вітчизняних ВНЗ мають можливість протягом першого року після отримання диплому влаштуватися на роботу. Біля 7% відразу, закінчивши навчання, поповнюють ряди на біржі праці [9]. Низький рівень підготовки кадрів зумовлює роботодавців витратити значні кошти на навчання та перенавчання своїх спеціалістів. І все це тому, що економічний стан держави не в змозі інвестувати потрібні кошти у якісну вищу освіту. Щороку вітчизняні роботодавці великих корпорацій звертаються до міжнародних рекрутингових агентств, запрошуючи спеціалістів потрібних спеціальностей та потрібного професійного рівня. Усе зазначене лише говорить про те, що рівень вищої освіти в Україні не влаштовує як випускників ВНЗ, так і сам ринок праці. Вища освіта, яку на сьогоднішній день має пересічний українець не відповідає ні потребам суспільства, ні потребам країни, ні потребам державної служби зайнятості. Саме тому, наша країна потребує створення університетів світового рівня.

З'ясуємо перш за все, чим відрізняються університети світового рівню від звичайних, виявимо ряд їх базових характерних особливостей. Занурюючись у суть даного питання передусім необхідно вказати на те, що поняття «університет світового рівню» досить ширше, ніж здається на перший погляд. Це не просто університет, який добре знають у світі, та який на слуху у іноземного громадянина, як то Гарвардський, або Оксфордський чи

Кембриджський. Університет світового рівня, це: висококваліфікований викладацький склад; видатні результати наукових досліджень; якісне викладання; великі обсяги фінансування з державних і недержавних джерел; наявність високообдарованих студентів, в тому числі і зарубіжних; академічна свобода та чітка структура управління; добре оснащені приміщення для навчального процесу; проведення наукових досліджень, адміністративної роботи і (найчастіше) соціальне і суспільне життя студентів. За результатами останніх досліджень, проведених спільно університетами Великобританії і Китаю, даний список був доповнений і іншими ключовими характеристиками. Цей перелік охоплює широке коло параметрів від міжнародної репутації ВНЗ до таких більш абстрактних понять, які важко піддаються об'єктивній оцінці, як внесок університету в розвиток суспільства [7, с.88].

Вивчаючи шляхи створення нових університетів світового класу, слід враховувати два фактори, які являються базовими та взаємно доповнюють одне одного. Перший фактор, який має зовнішній характер стосується ролі уряду на національному, регіональному та місцевому рівні та ресурси, які залучаються для підвищення статусу університету. Другий фактор внутрішнього характеру відноситься здебільшого до впровадження можливостей самих університетів, тобто, тих необхідних процесів змін та кроків, які потрібно буде зробити на шляху до створення навчальних закладів світового рівню. Що стосується першого фактору, то тут необхідно говорити про спеціальне створення фондів розвитку, діяльність яких буде полягати у спрямуванні державних коштів на спеціалізовані дослідні проекти розвитку університету. Особлива роль, певна річ, відводиться і викладацькому складу, а не тільки загальному рейтингу ВНЗ (рейтингове оцінювання викладачів). При цьому, оцінювання викладачів має проводитися кожен навчальний рік [1, с.191], [3, с.386].

Навіть в найбагатших країнах лише невелика кількість університетів змогла досягти такої концентрації найуспішніших вчених, професорів, студентів, умов і ресурсів, яка є передумовою до отримання статусу дослідницького університету світового рівню. У США, наприклад, де сьогодні в секторі третинної освіти працює понад 5000 закладів, тільки 30 можна визнати кращими в світі; в Великобританії – менше 10, а в Японії – менше 5 [6, с.36]. Можна з упевненістю говорити про те, що у кращих університетах відбувається накопичення коштів, і це дозволяє їм інвестувати значні суми в науково-дослідницьку діяльність, обладнувати сучасні лабораторії новітніми засобами, виходити на провідні позиції в науковому середовищі, тим самим залучаючи найкращих студентів та викладачів.

Міжнародний досвід свідчить про три основні стратегії при вирішенні питання створення університетів світового рівню, враховуючи економічний стан держави:

1. Уряд країни може модернізувати невелику кількість вже існуючих університетів, що мають потенціал для вдосконалення (відбір переможців);

2. Уряд країни може посприяти щодо злиття ряду існуючих вищих навчальних закладів і їх трансформації в новітній університет, який міг би забезпечити синергізм, що властиве установі світового класу (формула гібрида).

3. Уряд країни створює новий університет світового рівня повністю з нуля (підхід «чистої дошки»).

Кожен із перерахованих вище підходів має свої позитивні і негативні сторони, що вимагають ретельного вивчення. Особливо це стосується фінансового боку питання, яке вкрай гостро стоїть на теперішній час для України.

Якщо розглядати перший підхід, то тут однією з основних переваг є те, що він вимагає значно менших витрат, ніж організація нових навчальних закладів з нуля. Саме цієї стратегії свого часу дотримувалися деякі країни світу (Китай, Малайзія, Індія). У цьому випадку стратегічний план розвитку вищої освіти повинен переглядатися не рідше 5 років та не бути «суворою калькою», яка централізовано регламентує розвиток системи вищої освіти у державі. Швидше, цей план має визначати деякі загальні напрямки або межі, в яких будуть здійснювати свою діяльність вищі навчальні заклади і прагнути, щоб у цій системі були збалансовані рівність, якість і ефективність [6, с.41].

Другим можливим підходом до створення університету світового класу є злиття вже існуючих вузів (Франція, Данія). Однією з головних задач при злитті університетів стає створення єдиної академічної культури і єдиного бачення того, як будуть проходити перетворення серед всіх складових вищого навчального закладу (викладачів, шкіл, кафедр) і забезпечення внутрішньої єдності новоствореного ВНЗ. У багатьох випадках дії керівників нових вищих навчальних закладів, утворених в результаті злиття, виявляються жорстко обмеженими в зв'язку з високим рівнем незалежності, на який претендують структурні підрозділи. Новий університет приймає на себе спадок колишніх брендів, які в деяких випадках можуть стати перешкодою для залучення кращих студентів і викладачів. Тому потрібно чимало розуму і виважених рішень, щоб зуміти задовольнити суперечливі запити всіх складових сторін.

У країнах, де інституціональні традиції, громіздкі адміністративні структури і бюрократичні методи управління перешкоджають інноваційному розвитку традиційних університетів (Казахстан, Бельгія, Саудівська Аравія), створення нових навчальних закладів, можливо, є найкращим підходом, за умови, що в них будуть працювати викладачі, непідвладні традиційній університетській культурі. Фінансові ресурси при цьому мають бути необмежені. Нові університети можуть бути приватними або державними, якщо уряд дозволить працювати в більш сприятливих нормативно-законодавчих умовах [6, с.50]. Якщо мова йде про державні університети, вартість створення університету світового рівню в даний час вже налічує приблизно 500 000 000 \$,

але в дійсності ця цифра може буде набагато вища. Система освіти має керуватися тими ж принципами, які будуть згодом розроблені: створення органу, який здійснює керівництво та координує діяльність системи в цілому; скасування єдиних правил прийому в державні університети; підтвердження за студентами навчальних закладів права на отримання гранту на навчання від держави.

Повертаючись до питання необхідних ресурсів та інструментів реалізації економічної політики держави щодо забезпечення доступу до якісної вищої освіти у контексті створення національних університетів світового рівню зазначимо, то тут мають місце наступні міркування. Одним з ключових питань, які можуть постати перед українською владою, є питання, скільки університетів світового рівню може дозволити собі утримувати країна і як переконатися в тому, що інвестиції в цю галузь будуть здійснюватися без шкоди для інших пріоритетних напрямків сектора третинної освіти. Проте, цілком зрозуміло, що завдання створити університет світового рівня аж ніяк не означає, що всі ВНЗ України досягнуть або будуть прагнути до міжнародного статусу. В економічному плані більш реалістичною і досяжною метою є створення інтегрованої системи навчальних, науково-орієнтованих організацій, які підживлять і підтримають кілька спектрів своїх переваг з фокусом на інноваційні області діяльності. І тільки поступово, можливо, дані центри зможуть перетворитися в університети світового рівню.

Висновки та перспективи подальших досліджень У статті зроблена спроба узагальнення різних підходів щодо забезпечення доступу до якісної вищої освіти у контексті створення національних університетів світового класу. Особливу роль при цьому відведено державі, а саме якісному інституційному забезпеченню, достатності фінансових ресурсів, економічній обґрунтованості створення університетів світового рівню в нашій державі.

Врахування світового досвіду дозволило виділити три основні стратегії на шляху до створення університетів світового рівню, враховуючи економічний стан держави: 1) «відбір переможців»; 2) «формула гібрида»; 3) «чиста дошка».

Реалізуючи реформи в таких важливих сферах, як інституційної автономії, інституціональному управлінні, забезпеченні якості та інтернаціоналізації, Україна може наблизитися до показників якісно нової вищої освіти. Основні базові умови, що ведуть до інноваційного змісту університетської освіти вбачаються у наступному:

- покрокове перетворення вертикальної організаційної структури університету до структури технополісу;
- залучення висококваліфікованих фахівців-викладачів університетів у сфери науково-практичної дослідницької діяльності, а також студентів до вирішення будь-яких експериментальних завдань;
- розширення наукових дослідів, побудованих на міждисциплінарній базі та заснованої на них комплексної підготовки фахівців;

- навчання із врахуванням передового зарубіжного досвіду та запровадження новітніх методів навчання в учбовому та науковому процесі;
- визначення пріоритету виховання нового інноваційного світогляду вільної, сучасної особистості, яка живе в епоху глобалізації та інтернаціоналізації.

Також необхідно розповсюджувати інноваційні знання у суспільстві шляхом впровадження інноваційних університетських програм, враховувати баланс інтересів, прав особистості, інтересів суспільства, що і є найголовнішою передумовою сталого розвитку нашої держави [2, с.35]. З метою мінімізації фінансового тиску на економіку нашої країни пропонується створювати спеціалізовані інтегровані системи навчальних, науково-орієнтованих організацій (із власним фокусом інноваційності наукових досліджень), які зможуть перетворюватися в університети світового рівню.

Література

1. Берадзе Л.Л. Рейтингова система оцінки ВНЗ як засіб вимірювання якості вищої освіти [Текст] / Л.Л. Берадзе // *Методологія сучасних досліджень в політиці, економіці та соціальній сфері*. — Донецьк, 2011. — с. 191-197.
2. Драгомиров В.В. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах України [Текст] / В.В. Драгомиров, А.Я. Казарезов, Л.Б. Чирун // *Вісник Національного університету "Львівська Політехніка"*. Серія : Інформаційні системи і мережі. — Л. : Вид-во НУ "Львівська політехніка". — 2008. — № 631. — с. 94-100.
3. Захарчин Р.М. Рейтингування педагогів як складова інноваційних технологій у професійно-освітній діяльності вищої школи [Текст] / Р.М. Захарчин // *Науковий вісник НЛТУ України*. — Л. : НЛТУ України, 2012. — Вип. 22.3. — с. 386-392.
4. Якісна вища освіта: роль партнерств [Текст] / А. Зінченко, М. Саприкіна, О. Янковська, О. Вінніков. — К. : Центр "Розвиток КСВ", 2013 — 20 с.
5. Куклін О.В. Теоретичні засади трансформації інституту вищої освіти в умовах формування економіки знань [Текст] / О.В.Куклін // *Вісник Черкаського університету*. — Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2012. — № 4 (217). — с. 11-21.
6. Салми Джаміль. Создание университетов мирового класса [Текст] / Джамиль Салми. — М.: Изд-во «Весь Мир», 2009. — 132 с.
7. Скотна Н.В. Вища освіта в епоху глобалізації [Текст] / Н. В. Скотна, Н. І. Ашиток // *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія : Філософія. Культурологія / — К. : Нац. авіац. ун-т., 2013. — № 2 (18). — с. 87-90.
8. Рейтинг найкращих університетів світу [Електронний ресурс] / Веб-портал ТСН.UA. — Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/do-reytingu-naykraschih-universitetiv-svitu-potrapili-6-ukrayinskih-vnz-infografika-428385.html>. — Назва з екрану.
9. Досвід працевлаштування випускників вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] : погляд випускників та роботодавців / Веб-портал про вищу освіту в Україні. — Режим доступу : <http://bestuniversities.com.ua>. — Назва з титул. екрану.
10. Освіта за кордоном [Електронний ресурс] / Веб-портал Української освітньої компанії STUDY.UA. — Режим доступу: www.study.ua. — Назва з титул. екрану.